

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Димитър Паунов Георгиев

**КОПУЛАТИВЕН ТИП ПРЕДИКАТИВНИ ОТНОШЕНИЯ В
БЪЛГАРСКОТО СЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на
образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитрани науки

Професионално направление: 2.1 Филология

Докторска програма: Съвременен български език (Синтаксис)

Научен ръководител:

доц. д-р Петя Николова Бъркалова

Пловдив

2019 г.

Дисертационният труд „Копулативен тип предикативни отношения в българското сложно изречение“ е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по български език при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 22 април 2019 г.

Дисертационният труд съдържа 306 стандартни компютърни страници и се състои от увод, три глави, заключение и изводи, библиография (126 заглавия на кирилица и 20 на латиница), корпус от теоретични, практически и аналитични граматически източници (включващ 68 заглавия), списък на ексцерпираните източници и приложение.

Научно жури:

Председател: проф. д.ф.н. Вера Тервел Маровска

Членове: проф. д-р Светла Пенева Коева

проф. д-р Радка Василева Влахова-Руйкова

доц. д-р Петя Николова Бъркалова

доц. д-р Петя Иванова Несторова

Защитата ще се състои на 11 юли 2019 г. от 11:00 часа в зала „Компас“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Ректорат, ул. „Цар Асен“ 24.

Материалите по защитата са на разположение в Университетската библиотека, Ректорат, ул. „Цар Асен“ 24.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

Глава I. Интерпретация на подчинените изречения при глагола *съм* в българската синтактична традиция

1. Интерпретация на подчинените изречения при глагола *съм* в българските

граматики през втората половина на XIX век

1.1. Кратка характеристика на разглеждания период

1.2. Интерпретация на подчинените изречения при глагола *съм* през втората половина на XIX век

1.3. Изводи за разглеждания период

2. Интерпретация на подчинени изречения при глагола *съм* през първата половина на XX век

2.1. В търсене на обяснение на констатираните факти

2.2. Визията за подчинените изречения в прикопулна позиция през първата половина на XX век

2.3. Изводи за разглеждания период

3. Интерпретация на подчинените изречения при глагола *съм* в българската синтактична традиция през втората половина на XX век (до 1983 г.)

3.1. Визията за подчинените изречения при глагола *съм* през втората половина на XX век

3.2. Изводи за разглеждания период

4. Обобщение

Глава II. Генериране на подчинените изречения в прикопулна позиция

Специфики на функционалния възел CP

1. Генериране на подчинените изречения при глагола *съм*

1.1. Общ модел на генериране на подчинени изречения в прикопулна позиция

1.2. Генериране на подчинени подложни изречения в прикопулна позиция

1.3. Генериране на подчинени сказуемноопределителни (предикативни) изречения в прикопулна позиция

2. Видове подчинени изречения при глагола *съм* според начина на свързване с главното изречение

2.1. Функционален възел CP. Подчинителни съюзи и комплементизатори

2.2. Системата от подчинителни връзки при въвеждане на

изречения в прикопулна позиция

2.3. Асиметрия в сложните съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция

Глава III. Формални описания на сложни съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция

1. Специфики на безличността при неизменяеми конструкции с глагол *съм*

1.1. Същински безлични изречения с копулативен глагол

1.2. Двусъставни структури и безлична употреба

2. Структурни схеми и теоретични модели на сложни съставни изречения с подчинени подложни в прикопулна позиция

2.1. Формални описания на сложни съставни изречения с подчинени при нулевосубектни конструкции с глагола *съм*

2.1.1. Структурна схема $pro_{ex} N e \pm O_{Acc/Dat} \underline{\quad S}$

2.1.1.1. Вариант $pro_{ex} N e \underline{\quad S}$

2.1.1.2. Вариант $pro_{ex} N e + O_{Acc} \underline{\quad S}$

2.1.1.3. Вариант $pro_{ex} N e + O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.2. Презапис на формулата $pro_{ex} \{-o/-e\} e$

2.1.3. Структурна схема $pro_{ex} A e \pm O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.3.1. Вариант $pro_{ex} A e \underline{\quad S}$

2.1.3.2. Вариант $pro_{ex} A e + O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.4. Структурна схема $pro_{ex} Adv e \pm O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.4.1. Вариант $pro_{ex} Adv e \underline{\quad S}$

2.1.4.2. Вариант $pro_{ex} Adv e + O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.5. Структурна схема $pro_{ex} Qu e \pm O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.5.1. Вариант $pro_{ex} Qu e \underline{\quad S}$

2.1.5.2. Вариант $pro_{ex} Qu e + O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.6. Структурна схема $pro_{ex} Pron_{Int} e \pm O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.6.1. Вариант $pro_{ex} Pron_{Int} e \underline{\quad S}$

2.1.6.2. Вариант $pro_{ex} Pron_{Int} e + O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.7. Структурна схема $pro_{ex} PP e \pm O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.7.1. Копула *vs.* пълнозначен глагол

2.1.7.2. Вариант $pro_{ex} PP e \underline{\quad S}$

2.1.7.3. Вариант $pro_{ex} PP + O_{Dat} \underline{\quad S}$

2.1.8. Други варианти на сложни съставни изречения с подчинени при нулевосубектни конструкции с глагол *съм*

2.2. Формални описания на сложни съставни изречения с подчинени подложни изречения при копула и предикатив (*Pred + cop*)

2.2.1. Същност на изреченския модел $Pred + cop \underline{\quad S}$

2.2.2. Генериране на подложни изречения към $Pred + cop$

2.2.3. Възможности за изразяване на предикатива в структурната схема *Pred + cop* *S*

2.2.3.1. Структурна схема *NP + cop* *S*

2.2.3.2. Структурна схема *AP + cop* *S*

2.2.3.3. Структурна схема *PP + cop* *S*

2.2.3.4. Структурна схема *QuP + cop* *S*

2.2.3.5. Структурна схема *Pron_{Int} + cop* *S*

3. Структурни схеми и теоретични модели на сложни съставни изречения с подчинени предикативни (сказуемноопределителни)

3.1. Специфики на подчинените предикативни изречения

3.2. Структурна схема *NP + Det cop* *S*

със съюзни подчинени изречения

3.3. Структурна схема *NP + Det cop* *S*

с въпросителни подчинени изречения

3.4. Структурна схема *NP + Det cop* *S*

с относителни подчинени изречения

3.3.1. Структура *NP + Det cop* който *S*

3.3.2. Структура *NP + Det cop* какъвто *S*

3.3.3. Структура *NP + Det cop* през който *S*

3.3.4. Структура *NP + Det cop* колкото *S*

3.3.5. Структура *NP + Det cop* както *S*

3.3.6. Структура *NP + Det* съм където *S*

3.3.7. Структура *NP + Det* съм когато *S*

Заклучение и изводи

Библиография

Корпус от теоретични, практически и аналитични граматически източници

Екскерпирани източници

Приложение: „Списък на сложните съставни изречения в прикопулна позиция – класификация по формални и функционални признаци“

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Обект на изследване в дисертационния труд е българското сложното изречение, а **предмет на изследването** е един клас от сложните съставни изречения в българската граматична система и по-конкретно класът на *сложните съставни изречения, при които подчинените се намират в прикопулна позиция*. Проучването на тези изречения всъщност търси синтактично обяснение на копулативния тип предикация в българското сложно изречение, с което допълва цялостната визия за синтаксиса на глагола *съм* като копулативен глагол.

Дисертацията представлява изследване на спецификите на глагола *съм*, но пренесени в сложното изречение. По този начин в центъра на изследването освен копулативният глагол попада и българското сложно съставно изречение.

Част от разглежданите структури засягат темата за безличните изречения в българския език и поставят въпроса *възможно ли е да се мисли за семантична безличност, но за синтактична двусъставност в някои изречения с копулативен тип предикация*.

Всяка една от тези теми е подробно разработена в съвременната българска лингвистична литература, но копулативният тип предикация в сложното изречение засяга различни аспекти на отделните въпроси. По този начин се оформя едно специфично научно поле, което не е цялостно запълнено и предоставя възможност за търсене на синтактични решения. Това до голяма степен обосновава избора на тема на дисертационния труд *„Копулативен тип предикация в българското сложно изречение“*, в който освен възловите въпроси, свързани с глагола *съм* и подчинените изречения в прикопулна позиция, се засягат и редица други частно синтактични въпроси или въпроси на границата между семантиката и синтаксиса.

Цели и задачи на изследването: Основната цел на дисертацията може да бъде формулирана по следния начин:

- цялостно да се разработи теоретичната област, наречена *копулативен тип предикация в българското сложно изречение*.

За изпълнението на поставената цел в рамките на дисертационния труд се търсят решения на следните конкретни задачи:

- да се проследи регистрирането и класифицирането на подчинените изречения в прикопулна позиция от втората половина на XIX век насам. Да се осъзнае мястото на изреченията в прикопулна

позиция в общата таксономия на подчинените изречения в българската граматична система;

- да се разкрие ролята на глагола *съм* като връзка не просто между две лексикални единици, а между изреченски позиции, в които може да бъде експлициран различен езиков материал;

- да се представи цялостен модел на генериране на изречения в двете прикопулни позиции. Важна част от анализа на получените сложни съставни изречения е качествено новият сегмент в структурата – функционалният възел *CP*, който също трябва да бъде представен в рамките на проучваните сложни изречения;

- да се изработи максимално детайлно описание на всички възможности за запълване на субектната и предикативната позиция. Това предполага да се представят видовете подчинени изречения от една страна според връзката им с главното изречение – съюзни, въпросителни и относителни, от друга според позицията, която заемат. В същото време да се потърсят всички възможности за изразяване на семантично водещия елемент в подчиняващите съставки, които се свеждат до три обобщени варианта в сложните съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция – нулевосубектни конструкции, комбинация от копула и предикатив, които не са част от неизменяема третолична структура, и комбинацията от детерминирана именна фраза и копулативен глагол. Да се премине отвъд описателността като се търсят научни обяснения на наблюдаваните езикови факти;

- наред с двете очевидни възможности за поява на подчинени изречения в прикопулна позиция – в позицията на субекта и в позицията на предикатива, да се дискутират и други варианти за класификация на подчинени изречения при глагол *съм* при безличните изречения;

- да се потърсят решения във връзка с възникналите в хода на изложението спорни въпроси, а в случаите, в които се прецени, че е трудно или невъзможно, категорично да бъде подкрепена дадена позиция или да бъде предложена собствена алтернатива, да бъдат ясно изложени възможните решения и гледни точки в конкретния лингвистичен спор.

Заложените цели и задачи до голяма степен предпоставят работната хипотеза – *копулативният тип предикация в сложното изречение е базиран на функционално сходство с простото копулативно изречение*. Формулираната по този начин хипотеза представя подчинените изречения при глагола *съм* като субститути на

подлога или предикатива в просто изречение, конструирано като *NP cop PredP*. Тази визия е логически издържана и може формално да бъде представена чрез символен ключ, който нагледно показва структурното разбиране за прикопулните позиции и опциите за тяхното запълване.

$$\left. \begin{array}{c} \textit{SubP} \\ S \end{array} \right\} \textit{cop} \left. \begin{array}{c} \textit{PredP} \\ S \end{array} \right\}$$

Вглеждането в сложните съставни изречения, в техните структурни схеми и дървовидни структури донякъде разколебава тази хипотеза, която не отчита едно генерално различие между простото и сложното изречение в структурно отношение – свързващият възел, наричан *комплементизаторна фраза (CP)*, носител на важна информация между две системи, задаващ възможностите за фактивност, финитност, илокутивна сила на субкатегоризираното изречение.

От друга страна в сложните съставни изречения с копулативен тип предикация се вижда, че глаголът *съм* не е единствено *балансьор* в една равновесна конструкция, а е част от подчиняващата съставка, която е лишена от селективни свойства, поради липсата на лексикално значение във функцията си на копула.

Теоретична платформа и методология: изследването на копулативните сложни съставни изречения е поместено в рамките на синтаксиса като научна дисциплина, но въпреки това не е изолирано от други лингвистични равнища като морфология или лингвистични дисциплини като семантиката и прагматиката, което предполага *хोलистичен подход*, доминиран от формалния синтактичен анализ.

Научната платформа на дисертационния труд е базирана на генеративния синтаксис, неизменно свързан с научаната дейност на Н. Чомски, който от 50-те год. на 20 в. последователно изработва (и нееднократно преработва) не просто поредната теоретична платформа, а цялостна програма за обяснение на езиковите факти и модел за пораждаване на езика, обхващаща когнитивното познание, философията на езика и ума, програма, която се превръща в отправна точка на всички модерни синтактични теории.

За целите на нашето научно изследване са ползвани от една страна цялостното разбиране на генеративизма за функцията на

лингвистиката – да се премине отвъд описанието и дескриптивизма в езика и да се направи опит за обяснение на принципите, заложените при изграждане на езиковите структури. Още в ранните си научни трудове, като „Синтактични структури“ и „Аспекти на теорията на синтаксиса“ Чомски определя езика като обект, изграден от краен брой езикови единици, с които могат да бъдат генерирани неограничен брой граматически правилни изречения, представляващи от една страна делима (дискретна) безкрайност, а от друга – йерархично организирана структура. По-конкретно всяка една от основните редакции на генеративния синтаксис, които Н. Чомски предлага през годините – генеративно-трансформационната граматика, Теорията на управление и свързване и Минималистична теория, е ползвана в различна степен при анализа на обекта на изследването.

Базовите разбирания за същността и философията на езика, структурата на езиковите единици, моделът на простото и сложното изречение, лексикалните и функционални проекции в езика и тяхната роля, синтактичните и семантични връзки и зависимости между езиковите единици и изреченските позиции, т.нар. принципи и параметри в езиците изхождат от научните трудове и публикации на автори като Н. Чомски, Л. Хеджман, Й. Пенчев, Св. Коева, Ил. Кръпова, А. Карние, Кук, Нюсън, П. Бъркалова, Ж. Бошкович, Й. Тишева и др.

Общата изследователска платформа на дисертацията се вписва във вече утвърдения български изследователски модел, наречен *мек генеративизъм*¹ (терминът е употребен в смисъла, използван от Бъркалова, Нончева, Колева, виж Бъркалова, Нончева, Колева 2017: 88). Запазена е връзката с българската синтактична традиция, макар че като *инструмент* приоритетно е ползван формалният анализ, произтичащ от разбирането за езиковата система, предложено от Чомски. Дисертационният труд борава с редица термини, характерни за традиционния синтаксис. Класификациите на подчинените изречения, както и произтичащите от това спорни въпроси, са решени в рамките на парадигмата на познатите пет вида подчинени изречения в българската граматична система (*подложни, сказуемноопределителни, определителни, допълнителни и обстоятелствени*).

¹ Изразът е на Карл Гутшмит, по време на лекция в Пловдивския университет през 2001 г., и означава запазване на връзката между българската синтактична традиция и българската версия на Генеративно-трансформационната граматика от края на миналия век (Бъркалова, Нончева, Колева 2017: 88).

Теоретично едновременната работа с две научни платформи предполага повече възможности и свобода при търсене на решения чрез преодоляване на недостатъците на всяка една от тях, но в същото време може да доведе до известно противоречие. В такива случаи също е предложен коментар и обосновка за взетото решение.

Водещ при изработването на дисертацията е емпиричният изследователски метод, който в конкретния случай се реализира чрез директни наблюдения на езиков материал, на чиято основа се прави проверка на определени теоретични постановки. Наблюдаваните сложни съставни изречения с копулативен тип предикация са ексцерпирани от Българския национален корпус с помощта на наредени заявки в търсачката на корпуса и произведения на съвременни български автори (виж *Ексцерпирани източници*).

Композиция на дисертационния труд. В композиционно отношение трудът е организиран в увод, три глави, заключение, библиография, списък на граматиките, на базата на които е реализирано изследването на подчинените изречения в прикопулна позиция в българската синтактична традиция, списък на ексцерпираните източници и приложение.

Глава I., озаглавена „*Интерпретация на подчинените изречения при глагола съм в българската синтактична традиция*“ представлява критично проучване на граматика, учебници по синтаксис и български език, христоматии и други езиковедски трудове (виж *Корпус от теоретични, практически и аналитични граматически източници*), целящо да проследи развоя на интерпретациите на подчинените изречения при глагола съм от втората половина на XIX в. до 80-те години на XX в. Основната задача е да се наблюдава в каква степен авторите от различните разглеждани периоди отчитат ролята на копулата съм като връзка между позициите на подлога и предикатива, дори когато те са запълнени с изречение. В този смисъл се търси отговор на въпроса отчита ли се структурната задължителност на подчинените изречения в прикопулна позиция, генерирани на базата на субституция на главни части на просто изречение, построено като трикомпонентна структура *субект – копула – предикатив*.

Изследването изучава развоя на регистрирането на подчинените подложни и сказуемноопределителни изречения и по-конкретно тези от тях, заемащи прикопулна позиция в общата парадигма на подчинените изречения в три отделни периода – през втората половина на XIX век, през първата половина на XX век и през втората

половина на XX век до издаването на Граматика на СБКЕ, т. 3, Синтаксис (1983). Наред с това се следи как отделните автори разглеждат безличните изречения с глагол *съм* и как са интерпретирани подчинените изречения към тях.

В крайна сметка историческият преглед показва, че подложните и сказуемноопределителните изречения последни заемат мястото си в парадигмата на подчинените изречения. Потърсени са, подробно са изложени и анализирани причините за това закъснение.

Подчинените изречения в прикопулна позиция не представляват единен клас и дълги години убягват на голяма част от българските езиковеди, особено през втората половина на XIX век, но нерядко и през първата половина на XX век. Основната причина се дължи на главната особеност на тези изречения – за разлика от останалите подчинени изречения, те са субститути на главни части на простото изречение.

Още от втората половина на XIX в., от Д. Мишев (виж Мишев 1891) тръгва една линия на логическа интерпретация на подложните и сказуемноопределителните изречения във връзка и като разновидност на определителните, която е доминираща до средата на 20 в., а в известна степен е актуална и в съвременните изследвания (виж Коева 2006).

Едва през 50-те години на XX век подложните и сказуемноопределителните изречения трайно попадат във фокуса на лингвистичните изследвания, а наред с тях и безличните изречения с глагол *съм* стават обект на изследователски интерес.

Цялостното изясняване на редица спорни въпроси (някои остават нерешени) е свързано с научната дейност на К. Попов. Той за пръв път въвежда критерий за разграничаване на съюзни и въпросителни подчинени подложни изречения от аналогичните сказуемноопределителни в примери като *Важно е да ... /Важното е ...* (виж Попов 1979).

К. Попов формулира и един съвсем непознат до този момент вид подчинено изречение – *сказуемноопределително към допълнението в главното изречение*, с което терминът *подчинено сказуемноопределително изречение* се натовазва твърде много, а сказуемноопределителните изречения се превръщат в един нехомогенен клас. По тази причина в дисертационния труд е предпочитан терминът *подчинено предикативно изречение* в смисъла, в който го употребява Св. Коева (Коева 2006). Макар и не съвсем еднозначен (по въпроса виж Несторова 2000), този термин е далеч по-

конкретен и ясно посочва позицията на подчиненото изречение като субститут на предикатива в трикомпонентната изреченска структура *субект – копула – предикатив*.

До 80-те години авторите не отчитат ролята на глагола *съм* като свързващ и съгласувателен механизъм между изреченски позиции, с малки изключения – Ал. Теодоров – Балан, А. Лазарова.

Глава II. Генериране на подчинени изречения в прикопулна позиция. Функционален възел *CP* в сложни съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция има за основна цел да се представи общ модел за генериране на подчинените изречения в прикопулна позиция, който е формално обобщен с помощта на символен ключ, илюстриращ ролята на глагола *съм* като свързващ елемент и съгласувателен механизъм между двете прикопулни позиции, но в същото време този символен запис не успява да покаже мястото на *съм* в подчиняващата съставка.

Формулираният символен запис, представящ цялостно копулативния тип предикация, описва всички възможности за реализиране на изречение с копулативен глагол – просто изречение, сложно с подчинено изречение в субектна или предикативна позиция и рядко срещания вариант *S cop S*.

Работната хипотеза на изследването изхожда от разбирането, че основната разлика между простото и сложното изречение е в групите, които ги изграждат, а не в принципите. От друга страна трябва да се отчетат видимите структурни различия, свързани с категории и позиции, които стават задължителни в сложното съставно изречение – за разлика от простото то не може да бъде представено единствено чрез лексикални проекции. Комплементизаторната фраза *CP* е задължителен елемент – възел, снабден с определени признаци, пренасящ информация, свързана със селекцията на определени позиции, в различна степен имащи отношение към главното и към подчиненото изречение.

Цялостната визия за сложните съставни изречения би следвало да се преосмисли като комбинация от теоретичен модел и отчитане на множество функционални разновидности.

За представяне на механизмите на генериране на подчинените изречения в прикопулна позиция се ползва функционалният еквивалент на *S – IP (Inflection Phrase)*. Употребата на *IP* позволява ясно да се открие ролята на копулата *съм* като носител на съгласувателните признаци на предикативния акт (*лице, число*) и функциониращ като съгласувателен механизъм между позициите на

подлога и предикатива. Копулата *съм* е носител както на категориите *лице, число, род*, така и на категорията *време* и може да заеме позиция в опората I_0 .

Agr носи предикативните съгласувателни признаци и може да се разглежда като универсална опора на изречението, темпоралният възел е отделен, защото *времето* технически не участва в механизма на предикацията, доколкото субектът не носи темпорални характеристики (Пенчев 1998: 17 Кръпова 2000: 214-215). При копулативния тип предикация глаголт *съм* носи съгласувателните признаци *лице, число* и *време* и съчетава категориите AgrP и TP. В сложните съставни изречения с подчинени подложни към нулевосубектни конструкции реално липсва граматическо съгласуване между главно и подчинено изречение, както в случаите, когато подчиненото изречение се съгласува с опорната фраза, тъй като главното изречение е неизменяемо по лице, постоянно третолично.

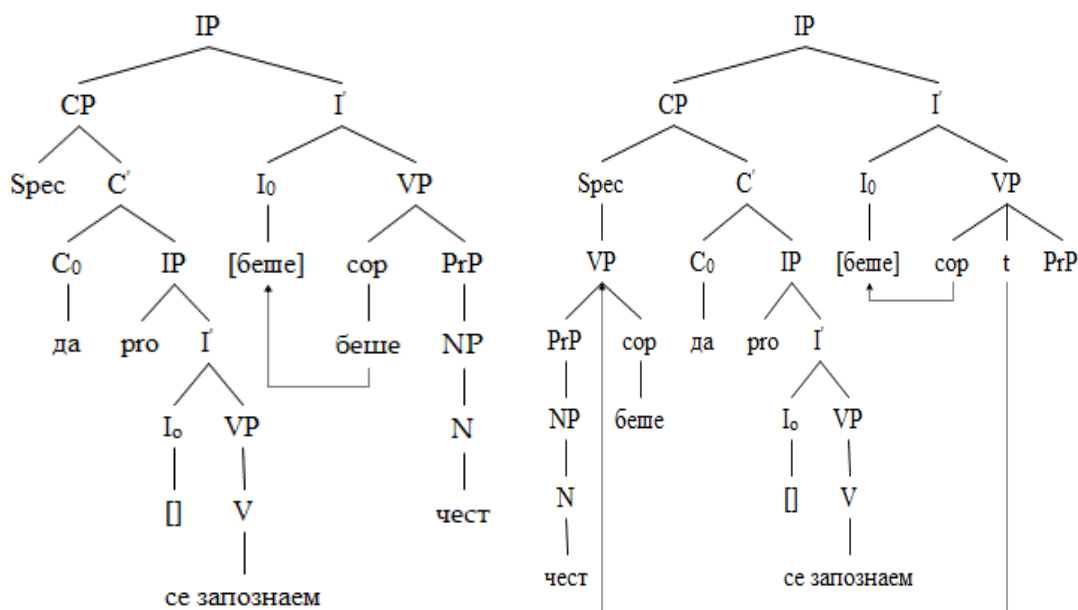
По-специално внимание е отделено на механизма на генериране на подчинени подложни изречения в прикопулна позиция, поради словоредните специфики на тези сложни изречения. В преобладаващата част от наблюдаваните примери подчиняващата съставка предхожда подчиненото изречение, напр. *Ревност е... да се страхуваш да изгубиш любов*. (Карабашлиев 2008: 139), *Друг въпрос е, че връзката между подсъзнателното и съзнателното не е толкова елементарна*. (БНК), *Техен проблем е дали ще ми се доверят*. (БНК) и доста по-рядко изречението-подлог е пред главното изречение – *Да пазиш тайна е изкуство, което изисква много лъжи, изречени по великолепен начин, и голяма склонност да играеш комедии и да им се наслаждаваш*. (БНК).

По-често срещаният словореден вариант, който е нетипичен от гледна точка на модела на просто копулативно изречение $NP\ cop\ PredP$, може да намери своето обяснение в информационната структура на изречението. Предикативът представлява *фокус* и като носител на новата информация, която в изследваните сложни съставни изречения често представлява *оценка, характеристика, окачествяване*, е изведен в първа изреченска позиция, докато подлогът е в позиция *топик*.

За да се спази линейният параметър от *Теорията на принципите и параметрите* (Чомски 1995), глаголната фраза VP е повдигната в Spes на CP. Тази трансформация е възможност да се представи и

обясни оригиналният словоред. За илюстрация е ползван следният пример:

Господине, чест беше да се запознаем. (Карабашлиев 2008: 178)

Основният спорен въпрос при предикативните подчинени изречения е свързан с изясняване на тяхната парадигма и класифицирането на подчинените съюзни и въпросителни изречения при определена именна група и глагола *съм*.

К. Попов (Попов 1979), Ст. Брезински (Брезински 1995), П. Радева (Радева 2002), Св. Коева (Коева 2001, 2006) ги причисляват към предикативните, тъй като *определеността* традиционно се свързва с позицията на подлога, следователно щом подлогът е маркиран, изречението заема позицията на предикатива. От друга страна Й. Пенчев определя спорните изречения като *подложни*. Според него определителният член не е категоричен маркер за подложна позиция, тъй като предикативът също може да бъде членуван (Пенчев 1998: 105), а съюзните и въпросителните подчинени изречения при определена именна група и копулативен глагол допускат субституция с показателно местоимение *това*, което обикновено се счита за тест за разпознаване на подчинено изречение в подложна позиция. Според Й. Пенчев единствените сказуемноопределителни изречения са относителните. П. Бъркалова изяснява цялостно проблема и на базата на възможността за субституция на подчиненото изречение с *това* класифицира изреченията като *подложни* (виж Бъркалова 2011: 148-151).

Ел. Николова обръща внимание, че подчинените изречения при определена именна група и глагол *съм* могат да се субституират и с показателно местоимение *такъв* (*Истината е това. → Истината е такава.*), а при субстантивирано прилагателно име със *следното* (*Важното е това. → Важното е следното*). Макар този тест да е донякъде спорен, все пак такава субституция не е възможна, когато подчиняващата съставка е неизменяема *proex*-конструкция (**Истина е такава.*).

В търсене на решение на този спорен въпрос и с цел разграничаване на двете структури с помощта на търсачката на БНК бе проведен практически тест. Резултатите (макар и да не могат да бъдат категорично доказателство) показват, че подчинени изречения се откриват единствено при определна именна група и глагол *съм* в множествено число (напр. *Претенциите им са, че обявяването на война толкоз наскоро ще нанесе щети на техния бизнес.* (БНК), *Въпросите са какви са правата на приватизационните агенти и колко прозрачен може да бъде приватизационният процес.* (БНК)).

Експериментът дава основание да приемем, че *proex*-конструкциите и групата, описвана като *NP + Det cop*, са различни по същността си съставки и съответно подчинените към тях изречения би следвало да се тълкуват като различен вид – в първия случай подчиненото изречение е субститут на субекта в изречението (*подчинено подложно изречение*), а във втория случай – на предикатива (*подчинено сказуемноопределително (предикативно) изречение*).

Наличието на биноминативни изречения, в които двете именни групи са детерминирани, поставя под въпрос всяко крайно решение и показва, че в такива случаи решаваща за определяне на позицията на субекта и предикатива и съответно на изреченията в същите позиции, е ролята на контекста. В изречения като нееднократно коментираното *Причината е катастрофата.* (виж Пенчев 1993, Бъркалова 2011) и двете съществителни имена в определен контекст могат да функционират като подлог (Коева 2001).

Въпреки разнопосочните мнения и невъзможността за абсолютна категоричност, коментираните подчинени изречения в прикопулна позиция в дисертационния труд еднозначно са разглеждани като *предикативни*.

Втората част от *Глава II* изяснява значимостта на връзките между главното и подчиненото изречение и спецификите на

функционалния възел CP в сложни съставни изречения с подчинени при глагола *съм*.

Моделите на генериране на подложните и на предикативните изречения са описани и визуализирани чрез дървовидни графики. Синтактичните дървета разкриват и основните структурни разлики между простото и сложното съставно изречение, свързани със задължителния характер на функционалния възел CP.

По тази причина е отделено специално внимание на *комплементизаторния комплекс* не просто като свързващо звено между главното и подчиненото изречение, а като специфична изреченска позиция, натоварена с определени признаци – $[\pm k]$ и $[\pm q]$, чиито комбинации предопределят появата на различни комплементизатори в S_0 или липсата на такива.

Л. Рици предлага разширен и детайлен подход към т. *нар лява периферия на подчиненото изречение*. Възелът CP е представен като цяла система, изградена на основата на редица признаци и предлагаща отделни йерархично зависими позиции за всички връзки – комплементизатори, частици, въпросителни и относителни местоимени и местоименни наречия (Рици 1997).

Ил. Кръпова (Кръпова 2002), Кръпова и Карастанева (Кръпова, Карастанева 2000), Кръпова и Ликоманова (Кръпова, Ликоманова 2004 <http>) пренасят визията на Л. Рици върху системата от подчинителните връзки в съвременния български език и изработват аналогични модели, представящи мястото на субординаторите, елементите, посочващи илокутивната сила на подчиненото изречение, също фокусираните и топиализирани елементи. Всички позиции са йерархични и свързани с признаци като $[\pm \text{декларативност}]$, $[\pm \text{фактивност}]$, $[\pm \text{финитност}]$.

Изборът на различни свързващи елементи се осъществява на базата на семантичните характеристики на селектиращия елемент от надредната езикова единица. По дефиниция комплементизаторите би следвало да въвеждат *комплементи*, елементи от субкатегоризационната рамка на пълнозначните глаголи – допълнителни изречения в пряко- и косвенообектна позиция. В дисертационния труд е възприета една по-широка визия – този избор може да се осъществи от всеки селектиращ елемент. В конкретния случай, при изследване на сложните съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция, е ясно, че копулата няма селектиращи свойства, тъй като в тази си функция е лишена от собствено лексикално значение, следователно селекцията се осъществява на

базата на семантиката на лексикалната единица, заемаща подложна позиция или заемаща позицията на именната част на т.нар. *съставно именно* сказуемо.

Глава III., озаглавена *Формални описания на сложните съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция*, включва максимално детайлни описания на всички възможности за запълване на субектната и предикативната позиция при копулата *съм*. Отделено е внимание и на съставните изречения с глагол *съм*, които са безлични, т.е. при тях подчиненото изречение не би могло да заема подложна позиция.

Част от трудността на анализа произтича от наличието на същински безлични изречения, двусъставни структури, недопускащи безлична употреба и такива, които допускат както лична, така и безлична употреба.

Основна роля при интерпретацията на същинските безлични изречения с копулативен глагол (*страх ме е, срам ме е, яд ме е, мъка ми е, жал ми е*) имат винителните и дателните клитики, които са задължителен елемент от структурите. Те изразяват логическия субект, който не е агент, деятел, а изпитващ състоянието, описано в предикатива (*срам, грях, яд, жал, мъка* и т.н.) и може да получи семантична роля *експериенцер* (виж Атанасов 2006, 2008).

По този начин логическият субект синтактично е изразен не в субектна позиция, а в обектна. Подчинените изречения могат да бъдат интерпретирани като обстоятелствени за причина или като допълнителни.

В почти всички случаи появата на клитика в нулевосубектните конструкции поставя под въпрос класификацията на подчиненото изречение – дали то ще бъде интерпретирано като подложно, в известна степен зависи и от лексикалните характеристики на предикатива, напр. *Не съм сигурен, че съм разбрал, но ми е приятно да си говорим*. (Карбовски 2013: 13), *Скучно ми е да стоя така*. (Ралчевски 2013: 195)

Традиционно подчинените изречения при главни изречения с копулативен глагол биват функционално класифицирани като *подложни* и *сказуемноопределителни (предикативни)*. От структурна гледна точка подчиняващите съставки се делят на 3 големи групи – *proex*-конструкции, комбинацията от *Pred + cop* и *NP + Det cop*.

При нулевосубектните, постоянно третолични структури са възможни доста варианти за изразяване на предикатива (съществителни имена, прилагателни имена, наречия,

квантификатори, предложни групи, въпросителни местоимения), възможна е появата на обекти в акузатив и датив, които обикновено усложняват анализа. Подчинените подложни изречения могат да бъдат съюзни, въпросителни или относителни към почти всяка от подчиняващите съставки. Всички тези възможности са подробно анализирани и обобщени в следните формални записи: **pro_{ex} N e S** (*Грях ли е, че се противопостави на налетялото ги зло?* (Ляхова 2013: 434)), **pro_{ex} N e дали S** (*Техен проблем е дали ще ми се доверят.* (БНК)), **pro_{ex} N e k-дума S** (*Кой какво е изпитвал, е отделен въпрос.* (Ценов 2012: 238)), **pro_{ex} N e отн. k-дума S** (*Добро е, което служи на човека, зло е, което му вреди.* (БНК)), **pro_{ex} N e + O_{Acc} c S** (*Най-много ме е страх да не ида в ада!* (Ралчевски 2013: 253)), **pro_{ex} N e + O_{Acc} k-дума S** (*Казах ти, че не ме е грижа колко ще струва.* (БНК)), **pro_{ex} N e + O_{Dat} c S** (*Мъка ми е, че не съм с тях.* (БНК)), **pro_{ex} A e c S** (*Несправедливо е, че Ани е проспала толкова години.* (Карбовски 2013: 23)), **pro_{ex} A e дали S** (*Не е никак важно дали някой ще ви повярва на оправданието.* (Марков 2016: 24)), **pro_{ex} A e k-дума S** (*Не е никак важно дали някой ще ви повярва на оправданието.* (Г. Марков 2016: 24)), **pro_{ex} A e отн. k-дума S** (*Но най-страшно беше, каквото трябваше да направи леля Йени.* (БНК)), **pro_{ex} A e + O_{Dat} c S** (*На мен все пак ми е странно да се под слагат общ знаменател Всички невярващи.* (Ралчевски 2013: 103)), **pro_{ex} A e + O_{Dat} дали S** (*Не ми е известно дали родителите ти ще си оспорват опеката над теб.* (БНК)), **pro_{ex} A e + O_{Dat} k-дума S** (*Ясно ти е защо съм била път от градината дотук посред нощ.* (Ляхова 2013: 621)), **pro_{ex} A e + O_{Dat} отн. k-дума S** (*Чуждо му беше, което имаше – парцалените играчки, човечетата от картон, плюшените мечоци...* (БНК)), **pro_{ex} Adv e c S** (*Добре е, че снегът продължава да вали и зимният ден гледа човешките ни дела само с едното си око...* (Радичков 1983: 61)), **pro_{ex} Adv e отн. k-дума S** (*Редно е, което не е светотатство.* (БНК)), **pro_{ex} Adv e + O_{Dat} c S** (*Зле им е, дете пишат, че са побягнали.* (БНК)), **pro_{ex} Qu e c S** (*Малко ли беше, че Щерьо, клетника, геберясаха?* (Ляхова 2013: 448)), **pro_{ex} Qu e отн. k-дума S** (*Толкова много е, от което се боеше.* (БНК)), **pro_{ex} Qu e + O_{Dat} c S** (*Малко му е да го наречеш добър.* (БНК)), **pro_{ex} Pron_{Int} e c S** (*Не че не разбираме от бар – и двамата сме бармани от по петнадесет години – оказа се обаче, че не разбираме какво е да сме собственици.* (Карабашлиев 2011: 42)), **pro_{ex} Pron_{Int} e отн. k-дума S** (*Какво е, от което се страхуваш най-много?* (БНК)), **pro_{ex} PP e c S** (*Че Братята са ръкотворна направа, а не природна задявка е въвн от съмнение.* (Нинов 2017: 120)), **pro_{ex} PP e**

дали S (Под въпрос е дори дали човек може да оцелее там. (БНК)), *pro_{ex} PP e k-дума* S (От голямо значение е кой пръв ще му докладва. (БНК)), *pro_{ex} PP e отн. k-дума* S (От особено значение е, за което се говори. (БНК)), *pro_{ex} PP e + O_{Dat} c* S (Не им беше за пръв път враг да им загражда живота. (БНК)).

В една част от изреченските структури е спорен въпросът относно класификацията на подчиненото изречение и характера на глагола *съм*. Възможността от двуюко тълкуване се поражда от наличието на винителна или дателна клитика – експериенцер, или от семантиката на предлозите.

Специално внимание е отделено на сложните съставни изречения, при които подчиняващата съставка е изградена от предикатив и копултивен глагол, но се различава от неизменяемите третолични съставки (*pro_{ex}*-конструкции) по възможността за промяна на глагола *съм* по лице и число, а на предикатива по род и число. Подчинено изречение е от вида на *свободните релативи*, заема подложна позиция и изразява описателно изреченския субект, на който се приписва предикативният признак.

Моделът е много близък до сложните съставни изречения с подчинени подложни към пълнозначен глагол, но основната разлика е, че вместо чрез пълнозначен глагол предикацията е реализирана чрез копула и предикатив – *Щастлив е, който би могъл по-бързо да разбере небесния шифър*. (БНК), *Който подслонява при себе си апач, е наш враг и трябва да умре*. (БНК). До момента този изреченски модел не е характеризиран самостоятелно като специфична разновидност в рамките на сложните съставни изречения с подчинени подложни.

Както в простото изречение и в сложните съставни изречение с третолични конструкции, в структурата *Pred + cop* S съществуват почти същите възможности за изразяване на предикатива, в зависимост от които обобщеният формален запис може да бъде презаписан като *NP + cop* S (*Голям глупец ще бъде, който излезе на среща му в бой*. (БНК)), *AP + cop* S (*Щастливи бяха, които можеха да плачат*. (БНК)), *PP + cop* S (*За награда са, които се справят с всичко*. (пример мой – Д. Г.)), *QuP + cop* S (*Много са, които не ги е грижа изобщо*. (БНК)), *Pron_{Int} + cop* S (*Не знам колко сте, които действате зад гърба ми, и не съм в състояние да се преборя с всички ви*. (БНК)).

Структурната схема *NP + Det cop* S описва сложните съставни изречения с подчинени предикативни, а задължителността на

детеминираността (NP + Det) се свързва с позицията на изреченския субект. Тъй като определеността може да бъде изразена чрез различни части на речта, съществуват и немалко възможности за запълване на субектната позиция – определени именни фрази, субстантивирани части на речта, различни местоимения (лични, показателни, обобщителни, неопределителни, отрицателни).

Тези сложни изречения се делят на две големи групи според спецификите на именните фрази в подчиняващата съставка – в едната група влизат сложни изречения със съюзни и въпросителни подчинени предикативни изречения, които могат да бъдат определени като *спорни*, тъй като са нееднозначно класифицирани, а в другата група подчинените изречения са относителни – те са *безспорни*, приемани от всички автори като сказуемноопределителни (предикативни). В рамките на втората група също могат да се разграничат няколко отделни теоретични модела, свързани с различните възможности за запълване на предикативната позиция и техните аналози, изразени чрез изречения. Оформят се три основни варианта: *NP + Det cop с S* (*Знаеш още от училище, че моята мечта беше да се осъществи като абсолютно свободен човек.* (Марков 2016: 140)), *NP + Det cop (дали) k-дума S* (*Естественият въпрос, който може би някои слушатели ще си зададат, е защо той няма да бъде показан в страни с диктаторски или антидемократични режими?* (Марков 2016: 229)), *NP + Det cop отн. k-дума S* (*Това е, което може да си позволи в тази студена вечер.* (Станев 2015: 58)).

Структурата *NP + Det cop отн. k-дума S* предлага редица разновидности, произтичащи не само от възможностите за изразяване на дефинитната именна фраза, но и свързани с различните относителни местоимения, които могат да въвеждат подчиненото изречение, напр. *NP + Det cop който S* (*Всичко, което знам, е, че когато трябваше да се взема решение, аз избрах това, което искаше Дина.* (БНК)), *NP + Det cop каквато S* (*Скоростта е, каквато твърди Ламонт, а не каквато иска да я изкара общоприетата теория.* (БНК)), *NP + Det cop преп който S* (*Гина ли беше, от която излизаха тези злъчни приказки?* (БНК)), *NP + Det cop колкото S* (*Различните ще бъдат колкото са пръстите на едната ви ръка.* (БНК)), *NP + Det cop както S* (*Нашите острови са както богът ги е създал.* (БНК)), *NP + Det cop когато S* (*Началото е, когато русият пич ме пита „ще вършиме ли работата?“* (Карбовски 2013: 12)), *NP + Det съм където S* (*Бяха спокойни, че водата е където трябва.* (БНК)).

В последните два изреченски модела относителните местоимения носят темпорално и локативно значение и предопределят интеретацията на *съм* като пълнозначен глагол, съответно със значение *случвам се* и *намирам се (някъде)*. Подчинените изречения в тези случаи се тълкуват като адюнкти със значение за време или място.

Наред със структурното систематизиране на изследваните видове сложни съставни изречения, теоретичните модели, функциониращи в простото изречение с копулативен тип предикация, са подложени на проверка във всички разновидности на сложни изречения от същия вид, като за основа са ползвани две публикации на П. Бъркалова, в които детайлно са описани моделите на простите изречения с глагола *съм* (виж Бъркалова 1994, 1995).

При всички относителни подчинени изречения в прикопулна позиция на базата на една публикация на Св. Коева са описани отношенията между позицията на липсващия antecedent и релатива в подчиненото изречение (*ефект на съвпадението*) (виж Коева 2017).

Възникналите в хода на изследването спорни въпроси са разрешени или е подкрепена някоя вече изработена позиция на базата на аргументиран лингвистичен анализ.

Основните изводи за природата на копулативния тип предикация в българското сложно изречение представят основния резултат от работа по дисертационния труд. Те следват от заложените в началото на работния процес цели и задачи, от изработената работна хипотеза, както и от отделните етапи на изследването, които могат най-общо да бъдат съотнесени с трите глави в съдържанието на дисертационния труд.

1. Повечето проучени автори, изследващи глагола *съм*, отчитат съществената разлика между предикативния акт, при който предикативният признак се приписва на субстанцията в субектна позиция чрез *verbum finitum* и чрез комбинацията от копулативен глагол и предикатив, изразен чрез друга част на речта. Зад един и същ логически акт, стоящ в основата на разбирането за изречение, работят два отделни модела и това може да бъде потвърдено и в сложите съставни изречения с копулативен тип предикация. Същественото различие произтича от спецификите на глагола *съм*, който, можем да потвърдим, е един наистина „своенравен“ глагол. Добре известно е, че *съм* може да бъде употребяван в различни значения, които се определят от неговото обкръжение, най-вече от дясното разширение в

базовата матрица. Лишен от обкръжение, *съм* носи общо екзистенциално значение *съществувам* и може да служи за идентификация, а при определени условия губи собствената си семантика и функционира като съгласувателен механизъм, чрез който се осъществява самият акт на приписване на признак, изразен чрез лексикалния материал, експлициран в позицията на предикатива – *същевително име, прилагателно име, предложни групи, които не носят локативно или темпорално значение, много ограничена група наречия, напр. наред, квантификатори, изречения*. Копулативният предикативен модел може да бъде описан с формулата *SubP cop PredP* или *NP cop PredP*, но една промяна в дясното разширение – появата на адвербиална съставка или предложна фраза с локативно значение, променя изреченския модел на *NP V AdvP/PP*, в който *съм* вече не е копула, а глагол със собствено значение (*Пликът е празен*. (БНК) → *Пликът беше пред вратата*.).

Копулативният модел на предикация както в простото, така и в сложното изречение, е базиран на две отделни езикови единици – глагол-копула и дума, фраза или изречение, заемащи позицията на предикатива. Те обаче не са структурен аналог на пълнозначните глаголи (може би само семантичен и логически), защото т.нар. *съставно именно сказуемо* освен формален глагол, включва и друга лексикална единица (когато няма подчинено предикативно изречение), която не губи своите синтактични характеристики, заемайки позицията на предикатива, и може да се реализира като опора на група и да има свои разширения. Това е една особеност на копулативния тип предикация, която, по наше мнение, често се пропуска в традиционната българска синтактична теория.

2. Вторият извод е до голяма степен противоречив и двупосочен и това противоречие бе осъзнато при описанието на генерирането на подчинените изречения в прикопулна позиция.

Формалните граматика разглеждат изречението не като лексикални единици, които могат да бъдат функционално характеризирани – *подлог, сказуемо, допълнение*, а като позиции, в които може да се появи различен езиков материал и които носят определени характеристики. Напр. според *Теорията на надежите* имената в подложната позиция се управляват от глаголната флексия и са винаги в номинатив, а тези в прякообектна позиция получават своя падеж от лексикалната основа на глагола, предлозите приписват структурен падеж в непрякообектна позиция, адюнктните позиции не са част от субкатегоризационната рамка на глагола, а предикативната

позиция също не е част от аргументната структура, но не е и адюнкт. Същите позиции могат да бъдат запълвани и с изречения, т. е. изреченията се редуват в едни и същи субкатегоризирани позиции с различни фрази. Оттук произтича и визията за еднаквостта на принципите при изграждане на просто и сложното изречение, които се различават най-вече по езиковите единици – *NP*, *AP*, *PP*, *AdvP* или *S*. На тази теоретична основа са построени символният запис, описващ копулативния тип предикация, формалните описания на сложните съставни изречения с подчинени при глагола *съм*, както и проверката на теоретичните модели на простото копулативно изречение.

От друга страна в сложните съставни изречения се появява един структурно задължителен елемент, отразяващ връзката между главното и подчиненото изречение и наричан *комплементизаторна фраза CP* – елемент, който носи качествена разлика между просто и сложно изречение. Комплементизаторната фраза е функционална проекция, натоварена с определени признаци, а комбинациите между тях се задават от селектиращия елемент в главното изречение, който определено може да бъде различен от глагола, както обикновено се представя. Генерирането на подчинените изречения в прикопулна позиция показват, че формалният глагол *съм* не би могъл да селектира връзката със субординирания елемент. Изборът на връзка между главно и подчинено изречение може да бъде осъществен само от елемент със собствена семантика, на базата на която се осъществява допускането или недопускането на въпросителни местоимения или частици (въпросителни изречения) фактивни или финитни изречения.

Функционалната категория *CP* е абсолютно задължителен елемент при представянето на синтактичната структура на всяко сложно съставно изречение, без значение от позицията на подчиненото изречение. Докато простото изречение може да бъде представено само чрез лексикални проекции, то в съставното изречение това е невъзможно.

Графиките и формалните описания на изреченската структура визуално представят тази разлика. В дисертационния труд дървовидните структури на сложните съставни изречения с подчинени подложни и сказуемноопределителни също са илюстрация за редуванията между лексикални и функционални категории – не само запълването на S_0 , но и преместванията в $S_{рес}$, управлението на следите в базовата позиция. Едно статистическо изследване на фразово-структурния обхват на сложното смесено изречение, показва,

че с увеличаване на равнищата функционалните категории, които са необходими за изображението на изреченския строеж, надвишават броя на лексикалните проекции (виж Бъркалова, Нончева, Колева 2017).

За да обобщим, бихме искали да заключим, че теоретичният модел на сложното съставно изречение не съвпада изцяло със структурата, която се наблюдава, и не покрива изцяло многообразието от варианти. Следователно цялостната визия за съставните изречение, в т. ч. и за разглежданите тук, произтича от комбинацията между теоретичната формулировка за подчинените изречения като субститути в изреченските позиции на простото изречение и задължителното отчитане на ролята на функционални категории, които са необходими за представяне на структурата на всяко сложно съставно изречение.

3. В пряка връзка с установените зависимости е осъзнаването на ролята на глагола *съм* в случаите, в които в една от прикопулните позиции се появява изречение. На първо място в сложните съставни изречения, които са предмет на анализ, *съм* функционира като копулативен глагол, служещ за връзка между позициите на подлога и предикатива, а една от тях е запълнена с изречение (много рядко се среща вариантът, при който и двете прикопулни позиции са запълнени с изречения). Копулата е носител на предикативните признаци и структурно може да бъде представена освен в базовата си позиция в подчиняващата съставка и в опората на $IP - I_0$, където е показан предикативният механизъм. Глаголът *съм* може да се разглежда като аналог на глаголната флексия при пълнозначните глаголи, съчетаващ в себе си съгласувателните морфеми (AgrP) и темпоралните характеристики (TP), а предложените дървовидни структури с копулативен тип предикация нагледно илюстрират изложените обяснения. В разгледаните сложни изречения то-често липсва реално съгласуване между прикопулните позиции (дори в простото копулативно изречение съгласуването е задължително, единствено когато предикативът е изразен с прилагателно име). При появата на изречение от вида на свободните релативи в предикативна позиция или в подложна позиция при подчиняваща съставка *Pred + cop*, но не и при *pro_{ex}*-конструкции, се наблюдава съгласуване на относителното местоимение в подчиненото изречение с името в подчиняващата съставка по *род* и *число*. То може да бъде обяснено като съгласуване през празната антецедентна позиция, която пази

своите признаци, или чрез механизма на копирането и заличаването (*copy/delete*).

В сложните изречения с подчинени при глагола *съм* копулата запазва функцията си на съгласувателен механизъм между позициите на подлога и предикатива без значение от лексикалния пълнеж в тях. От друга страна в сложните изречения, производни на *NP cop PredP*, глаголът-връзка е част от подчиняващата съставка (главното изречение). Принадлежността на копулата към главното изречение не променя ролята на съгласувателен механизъм между двете прикопулни позиции, но променя структурата в сравнение с изходната *NP cop PredP*, чийто аналог в сложното изречение е рядко срещаната и синтактично непроницаема в рамките на традиционната класификация на подчинените изречения конструкция *S cop S*.

4. Формалният подход се оказва подходящ за максимално подробното описание на сложните съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция. В *Глава III* са изложени детайлни описания на всички видове и разновидности от една страна на подчиняващите съставки, а от друга на подчинените изречения. Главните изречения се разделят на три големи групи: нулевосубектни конструкции, комбинацията копула и предикатив и детерминирана именна група и глагол *съм*. Подчинените изречения според начина на свързване с главното биват съюзни, въпросителни и относителни, но не при всяка подчиняваща съставка могат да се появят и трите варианта. По този начин бяха получени десет формални записа.

Зад всеки символен запис стои определен разред изречения, отговарящи на описанието. Напр. *proex PP e + ODat _____ S* представя всички сложни съставни изречения, в които главното изречение е неизменяема третолична конструкция, състояща се от водеща семантична част предложна група, обект в датив, изразен чрез местоименна клитика, предложна група или и двете и копулативен глагол, винаги в трето лице, единствено число. Подчиненото изречение заема подложна позиция и в конкретната изреченска структура се откриват единствено съюзно свързани изречения, въпросителни не се допускат от комбинацията *PP* и *ODat*, а относителните са теоретично възможни, но не бяха открити такива. Примерите, илюстриращи този запис, са малко (*Ще му е от полза да си поиграе с друго дете*. (БНК), а в някои от тях характерът на глагола *съм* е доста спорен, поради значението на някои предлози.

По аналогичен начин всички формални записи представят цели групи изречения, понякога включващи по-голям брой реални изречения, понякога по-малък.

5. В рамките на българската синтактична традиция изреченията, заемащи позицията на главна част от простото изречение, могат да бъдат *подчинени подложни изречения* или *подчинени сказуемноопределителни изречения*. Предпочетохме термина *предикативни* вместо *сказуемноопределителни*, защото ясно посочва позицията на изречението в трикомпонентната структура *субект – копула – предиктив*, докато названията *сказуемно определение* и *сказуемноопределителни* са ползвани разнопосочно, за означаване на различни позиции, не само в изречения с копулативен вид предикация.

Подчинени подложни изречения в прикопулна позиция се срещат когато подчиняващата съставка е неизменяема *proex*-конструкция и при изменяемата *Pred + cop*. В структурата *NP + Det cop ___ S* определеността на именната фраза се счита за достатъчно основание за маркиране на позицията на подлога, от което следва, че подчиненото изречение е предикативно (сказуемноопределително).

Това обаче не са единствените възможности за изречения в прикопулна позиция. В рамките на сложните съставни изречения с главни безлични с глагол *съм – proex Ne + OAcc ___ S* и *proex Ne ODat ___ S* подчинените изречения не заемат нито субектна, нито предикативна позиция. Безличните изречения с глагол *съм* бяха анализирани с помощта на дълбоката структура, в която са заложили логическите отношения между конституентите, а повърхнинно са експлицирани като безлично изречение, в което логическият субект-експериментер е синтактично изразен в пряка или косвена обектна позиция, поради което е невъзможно лексикално запълване на подложната позиция. В такъв случай изреченията могат да бъдат допълнителни или обстоятелствени за причина. Тъй като сметохме, че подчиненото изречение има задължителен характер от смислова гледна точка, бе възприета класификацията *подчинено допълнително изречение*, което не влиза в противоречие с възможността то да изказва причината за състоянието, представено в главното – *Мъка ми е, че го забравяш*. (БНК), *Страх ме е да ви се доверя*. (БНК).

Заклучителната част на дисертационния труд включва Библиография, съдържаща всички ползвани и цитирани библиографски единици, Корпус от теоретични, практически и аналитични граматически източници, ползвани при изследването на

граматическата традиция и осмислянето на подчинените изречения в прикопулна позиция, изложено в *Глава I*, списък с ексцерпирани източници и приложение, обобщаващо в табличен вид сложните съставни изречения с подчинени при глагола *съм*, класифицирани по формалните и функционални признаци.

Ползвана в автореферата литература

Атанасов 2006: Атанасов, Ат. *Безлични предикати в съвременния български език (аргументна структура и компютърен модел на описание)*. Дисертация. София, 2006.

Атанасов 2008: Атанасов, Ат. Аргументна структура на безличните предикати в съвременния български език. – В: *Bulgaristica – Studia et Argumenta. Юбилеен сборник в чест на 65-та годишнина на проф. д.ф.н. Руселина Ницолова*. Съставители: З. Комати, Р. Влахова, М. Джонова, Ат. Атанасов. Мюнхен, 2008, с. 241-250.

Брезински 1995: Брезински, Ст. *Кратък български синтаксис*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995.

Бъркалова 1994: Бъркалова, П. Теоретичен модел на изреченията със *съм* в съвременния български език. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет*. т. 32, 1994, кн. 1, с. 141-151.

Бъркалова 1995: Бъркалова, П. Блок от модели на простите изречения със *съм* в съвременния български език. – В: *Съпоставително езикознание*. 1995, кн.6, с. 24-37.

Бъркалова 2011, 2017: Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат (второ издание)*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2011// **2017:** Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат (трето преработено и допълнено издание)*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.

Бъркалова, Нончева, Колева 2017: Бъркалова, П., Нончева, В., Колева, В. Граматическият формализъм и статистическият анализ в помощ на синтактичната теория и на синтактичната практика. – В: *Доклади от Международната юбилейна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 15 – 16 май 2017 година)*. Част втора. Отг. ред. Т. Александрова, Д. Благоева. София: Институт за български език, 2017, с. 86-98.

Бъркалова 2018: Бъркалова, П. Изреченската структурография – преоборудване на синтаксиса и пресечни точки с други науки. – В: *Български език*. 2018, Приложение, с. 45-61.

Граматика на СБКЕ 1983: *Граматика на съвременния български книжовен език. т. 3, Синтаксис*. София: Издателство на БАН, 1983.

Коева 2001: Коева, Св. Типология на подчинените изречения. – В: *Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис*. Съставител Св. Коева. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2001, с. 144-163.

Коева 2006: Коева, Св. Българските сказуемноопределителни изречения. – В: *Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. д.ф.н. Йордан Пенчев Пенчев*. Съставители: Ив. Куцаров, В. Райнов, М. Лакова, Вл. Мурдаров, Св. Коева. София: Издателство „Артграф“, 2006, с. 233-243.

Коева 2017: Семантична и структурна характеристика на релативите в български. – В: *Доклади от Юбилейна научна сесия Съвременни тенденции в езиковедските изследвания (посветена на 85 години от рождението на проф д.ф.н. Йордан Пенчев)*. Съставители: П. Бъркалова, Св. Коева. София: Издателство на БАН „Марин Дринов“, 2017, с. 196-219.

Карние 2006: Carnie, A. *Syntax. A Generative Introduction. (second edition)*. Blackwell Publishing, 2006.

Кук, Нюсън 2007: Cook, V. J., Newson M. *Chomsky's Universal Grammar - An Introduction (third edition)*. Blackwell Publisher, 2007.

Кръпова 2000: Кръпова, Ил. *Лекции по езикознание*. Пловдив: „Сема 2001“, 2000.

Кръпова, Карастанева 2000: Krapova, P., Karastaneva Ts. Complementizer positions in Bulgarian. – В: *Българситиката в зората на XXI век: българо-американската перспектива за научни изследвания. Шеста конференция на български и американски учени, Благоевград, България, 30 май – 2 юни 1999*. София: ИК „Гутенберг“, 2000, с. 93-104.

Кръпова 2002 http: Krapova, P. On the Left Periphery of the Bulgarian sentence. – В: <http://lear.unive.it/jspui/bitstream/11707/521/1/2002-4s-Krapova.pdf> >, посетен на 03. 06. 2018 г.

Кръпова, Ликоманова 2004 http: Кръпова, Ил., Ликоманова, И. Системата от подчинителни връзки в българското славянското изречение (върху материал от български, сръбски, полски и руски). –

В:

<https://arca.unive.it/retrieve/handle/10278/35913/22296/Sistemata%20ot%20podcinitelni%20vrazki.pdf> >, посетен на 10.04.2018 г.

Мишев 1891: Мишев, Д. *Ръководство по български език в три курса за долните три класа на гимназиите и горния курс на началните училища. Курс III. Синтаксис за III и IV клас.* Пловдив, 1891.

Несторова 2000: Несторова (Русенова), П. Още едно мнение за основанията на термина *подчинено сказуемноопределително изречение* в българската лингвистика. – В: *Краят на хилядолетието – носталгии, раздели, надежди.* Ред. колегия: Б. Биолчев, В. Стефанов, Н. Чернокожев. София, 2000, с. 398-403.

Николова 1999: Николова, Ел. За статута на подчиненото изречение след определена именна група и глагол „съм“ в главното изречение. – В: *Научни трудове – Русенски университет „Ангел Кънчев“*, том 37, серия 7 – *Български език и литература*, 1999, с. 17-21.

Пенчев 1993: Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване.* Пловдив, 1993.

Пенчев 1998: Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език.* Пловдив: ИК „Вечерник“, 1998.

Попов 1979: Попов, К. *Съвременен български език. Синтаксис (четвърто издание).* София: Наука и изкуство, 1979.

Радева 2002: Радева, П. *Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език. Сложно изречение.* В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2002.

Рици 1997: Rizzi, L. The Fine Structure of the Left Periphery. – В: *Elements of Grammar. Handbook of Generative Syntax.* Edited by L. Haegeman. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publisher, 1997, с. 281-337.

Чомски 1957: Chomsky, N. *Syntactic Structures.* The Hauge: Mouton, 1957.

Чомски 1965: Chomsky, N. *Aspects of the theory of syntax.* Cambridge: The MIT Press, 1965.

Чомски 1995: Chomsky, N. *The Minimalist Program.* Cambridge: The MIT Press, 1995.

Чомски 2012: Чомски, Н. *Студии за езика и философията на ума.* Съставителство и превод Ил. Кръпова. София: ЛИК, 2012.

Ексерпирани източници:

БНК: Български национален корпус (<http://dcl.bas.bg/bulnc/>)

Игнатов 2007: Игнатов, Б. *Цар Калоян*. София: Военно издателство, 2007.

Карабашлиев 2008: Карабашлиев, З. *18% сиво*. София: Сиела, 2008

Карабашлиев 2011: Карабашлиев, З. *Симетрия*. София: Сиела, 2011.

Карбовски 2013: Карбовски, М. *Обществен experiment*. София: Сиела, 2013.

Ляхова 2013: Ляхова, В. *Бежанци*. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2013.

Марков 2016: Марков, Г. *Ходенето на българина по мъките. Есета, част 3*. София: Фондация „Комунитас“, 2016.

Ненов 2012: Ненов, Ст. *Острови*. София: УИ „Климент Охридски“, 2012.

Нинов 2017: Нинов, Н. *Времето гледа с десет очи*. София: Сиела, 2017.

Радичков 1980: Радичков, Й. *Педя земя*. София: Профиздат, 1980.

Радичков 1983: Радичков, Й. *Нежната спирала*. София: Български писател, 1983.

Ралчевски 2013: Ралчевски, М. *Измама*. София: Сиела, 2013.

Станев 2015: Станев, Л. *Рязко*. Пловдив: Жанет 45, 2015.

Ценов 2012: Ценов, Ч. *Кучета под индиго*. София: РИВА, 2012.

Публикации по темата на дисертационния труд

1. **Георгиев 2105:** Георгиев, Д. Структура на сложно изречение с глагола *съм* – В: *Научни трудове на Пловдивския университет*, том 53, кн.1, сб. А, Филология. Пловдив, 2015, с. 631 – 647.

2. **Георгиев 2106:** Георгиев, Д. „Своенравният“ глагол *съм* и проблемите на българското сложно изречение“ – В: *Сборник с доклади от XVII национална конференция за студенти и докторанти „Словото – традиции и модерност“*, Пловдив, 2015, съставители: Кр. Чакърова, Т. Ичевска. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2016, с. 68 – 77.

3. **Георгиев 2107 а:** Георгиев, Д. Интерпретация на подчинени изречения при глагола *съм* в българските граматика през втората половина на XIX век – В: *Слово и памет. Сборник с доклади от XVIII национална конференция за студенти и докторанти*, Пловдив, 2016, съставители: Кр. Чакърова, Т. Ичевска. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2017, с. 32 – 42.

4. **Георгиев 2107 б:** Георгиев, Д. Интерпретация на подчинени изречения при глагола *съм* в българската синтактична традиция през първата половина на XX век – В: *Доклади от Юбилейна научна сесия Съвременни тенденции в езиковедските изследвания (посветена на 85 години от рождението на проф д.ф.н. Йордан Пенчев)*, съставители: П. Бъркалова, Св. Коева. София: Издателство на БАН „Марин Дринов“, 2017, с. 232-241.

5. **Георгиев 2108:** Георгиев, Д. За синтаксиса на съюзните подчинени подложни изречения в прикопулна позиция – В: *Словото – идеи, идеали и утопии. Сборник с доклади от XIX научна конференция за студенти и докторанти*, Пловдив, 2017 г, съставители: Кр. Чакърова, Т. Ичевска. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2018, с. 53-64.

Справка за научните приноси на дисертационния труд

1. Дисертационният труд е първото систематично изследване на копулативния тип предикация в българското сложно изречение.

2. Глава I от дисертацията дава своя принос към историята на българската граматическа и синтактична мисъл. Изследването, озаглавено *Интерпретация на подчинените изречения при глагола съм в българската синтактична традиция*, предлага не само подхода на различните автори към подчинените изречения при глагола съм, но до голяма степен дава възможност да се проследи и разбирането за сложното съставно изречение в българската лингвистика от втората половина на XIX в. до 80-те години на XX в.

3. В най-голяма степен научният принос на дисертационния труд се състои в изработените структурни модели на сложните съставни изречения с подчинени в прикопулна позиция. Ползваните формални описания са базирани на успешния модел на П. Бъркалова, който е развит и допълнен. Предложените формални описания, общо 62 разновидности, се характеризират с детайлно проучване на всяка съставка от изследваните сложни изречения, подробна класификация на видове и разновидности на подчинените изречения, изследване на семантичните и лексикални характеристики на подчиняващите съставки.

4. В дисертационния труд за пръв път е отделен и анализиран самостоятелно изреченският модел, който формално може да бъде описан като *Pred + cop който S* и включва сложни съставни изречения с подчинени допълнителни, носещи специфики, отличаващи ги от добре познатите подложни изречения към пълнозначни глаголи и към неизменяеми третолични конструкции.

Подчиняващата съставка се състои от копула и предикатив, но за разлика от неизменяемите нулевосубектни конструкции, глаголът *съм* може да се променя по лице и число, а предикативът – по род и число. Подчиненото изречение неизменно се тълкува като *подложно* и може да бъде единствено относително, словоредно може да се заема позиция пред или зад главното изречение. Моделът е много близък до сложните съставни изречения с подчинени подложни към пълнозначен глагол, като основната разлика е, че вместо чрез пълнозначен глагол предикацията е от копулативен тип.